

Хитра О. Л.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу,
Львівський державний університет внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-3632-5101>

ВСЕБІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАГУВАННЯ НА КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ, ЩО ЗАГРОЖУЮТЬ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

JEL Classification: K 19
SECTION "LAW": Право.

Анотація. У статті запропоновано розглядати всебічне забезпечення реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці як комплекс заходів спеціального (цільового) спрямування, що залежить від повноважень суб'єкта кризового реагування, здійсненої ним оцінки небезпечних чинників кризової ситуації, віднесення відповідної операції до компетенції сил безпеки (сил оборони), задіяного спеціального правового режиму у межах території проведення операції.

Ключові слова: національна безпека, криза, кризова ситуація, що загрожує національній безпеці, кризове реагування, реагування на кризову ситуацію, що загрожує національній безпеці.

Annotation. The state of comprehensive provision of military formations and law enforcement agencies has traditionally been seen as one of the main factors determining success in their operations. Confirmation of this, in order to confront the aggression of Russia, the return of the occupied territories, the Verkhovna Rada of Ukraine, on February 7, 2019, 334 votes were amended to the Constitution of Ukraine, which consolidated the course of the state for full membership in the European Union and NATO, which will enable to comprehensively ensure the modernization of the Ukrainian Army and strengthening the protection of public order.

The consolidation in strategic documents of the security and defense sector of the Euro-Atlantic integration of national security systems requires the development of a national model for comprehensive crisis response to national security threats.

The article proposed to consider a comprehensive security responses to crisis situations that threaten national security, as the set of activities of special (target) direction, depending on the powers of the subject crisis response, implement the evaluation of dangerous factors of a crisis situation, the assignment of the corresponding operation to the competence of the security forces (defence forces) involved a special legal regime within the territory of operation.

Taking into account the general vector of development of the country's security and defense sector in further scientific research on crisis response, it is expedient to consider comprehensive provision as a complex of special (target) activities directed at the authority of the subject of the crisis response, the assessment of dangerous factors of the crisis, carried out by him and the relevant operation to the competence of the security forces (defense forces) involved in the special rule of law within the territory of the operation. In the vast majority of cases, in addition to those explicitly stated in the law, comprehensive provision of crisis response should not be related to public relations of the state material reserve.

Key words: national security, crisis, crisis situation that threatens national security, crisis response, crisis response, threatening national security.

Вступ

Стан всебічного забезпечення військових формувань та правоохоронних органів традиційно розглядається як один з головних чинників, що визначає успіх в їх операціях. Підтвердження цьому, з метою протистояння агресії Росії, повернення окупованих територій, Верховною Радою України 7 лютого 2019 року 334 голосами було внесено поправки до Конституції України, які закріпили курс держави на повноправне членство в Європейському Союзі та НАТО, що дасть змогу всебічно забезпечити модернізування української армії та зміцнення охорони публічного порядку.

Закріплення у стратегічних документах сектора безпеки і оборони євроатлантичної інтеграції національних безпекових систем вимагає розробки національної моделі всебічного забезпечення реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці.

Проблеми оптимізації всебічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку привертають до себе увагу дослідників протягом останніх років. Аналіз публікацій сучасних авторів свідчить, що більшість зусиль дослідників спрямовано на розбудову системи логістичного забезпечення окремих військових формувань та правоохоронних органів, а також напрацювання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності службово-бойового застосування окремих угруповань, органів, підрозділів. Комплексно проблеми всебічного забезпечення реагування на кризові ситуації не вивчалися.

Мета статті. На основі аналізу положень чинного законодавства, що регулює функціонування сектору безпеки і оборони визначити стан всебічного забезпечення складових сектора безпеки і оборони України та розглянути на цій основі загальні засади всебічного забезпечення кризового реагування.

Результати дослідження

Як вже нами зазначалося [1, с. 108] визначення ситуації як кризової перебуває у залежності від тлумачення в умовах кожної надзвичайної ситуації впливу на оточуюче середовище сукупності «небезпечних чинників» і «національних інтересів». Таке тлумачення здійснюється суб'єктом, уповноваженим на кризове реагування, а також ним проводиться оцінювання рівня забезпеченості власних сил та інших складових сектора безпеки і оборони країни засобами здійснення захисту населення, територій, навколишнього природного середовища, майна тощо. При цьому на етапі реагування фактор «небезпечних чинників» виглядає більш вагомим та, як правило, виступає першопричиною взаємодії сил та підрозділів, об'єднання засобів, що перебувають в їх розпорядженні, організації і проведення операцій із врегулювання ситуації та/або ліквідації її негативних наслідків.

Слід нагадати, що чинне законодавство розглядає «небезпечний чинник» (інша назва – «уражальний чинник джерела надзвичайної ситуації» [2]) як складову частину небезпечного явища (пожежі, вибуху, викидання, загрози викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом), перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини [3], відповідно до чого система забезпечення заходів реагування на відповідну ситуацію має, насамперед, відповідати рівню небезпеки та негативних наслідків, які у свою чергу, є основою для класифікації такої ситуації, а також класифікації операцій з врегулювання ситуації та/або ліквідації її наслідків за рівнями.

У відповідності до вимог Кодексу цивільного захисту України, Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями [2] та Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій [4] такими рівнями є державний, регіональний, місцевий та об'єктовий, які визначаються за: територіальним поширенням та обсягами технічних і матеріальних ресурсів, що необхідні для ліквідації наслідків; кількістю людей, які внаслідок дії уражальних чинників джерела ситуації загинули або постраждали, або нормальні умови життєдіяльності яких порушено; розміром збитків, завданих уражальними чинниками джерела ситуації, що розраховані відповідно до Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 175. Таким чином процеси визначення обсягів технічних і матеріальних ресурсів, що необхідні для ліквідації наслідків ситуації, утворення їх запасів, раціональне їх використання тощо можна віднести до одного з основних заходів реагування на кризову ситуацію певного рівня.

Як зазначав П.Б. Волянський «пошук і порятунок людей при катастрофах і надзвичайних ситуаціях з великою кількістю постраждалих складають 80% від всієї кількості випадків, тому ліквідація їх наслідків відбувається згідно заздалегідь розроблених принципів й алгоритмів. Решта випадків є комплексними, тобто є поєднанням специфіки декількох випадків одночасно» [5]. Відповідно, у сучасній практиці реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці, склалися дві основні групи принципів та алгоритмів, кожна з яких уособлює окремих напрям кризового реагування. Враховуючи положення Закону України «Про національну безпеку України» ці групи можливо представити у вигляді: 1) операцій сил безпеки (правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту та інших органів, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України); 2) операцій сил оборони (Збройних Сил України, а також інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави).

Саме «вага» небезпечних чинників також вбачається й основним фактором, який впливає на перебіг кожної операції з реагування на кризову ситуацію та способи забезпечення досягнення позитивного ефекту самою операцією. Щодо останнього у суспільній практиці сформувався термін «спеціальна операція» за значенням слова «спеціальний» – 1) призначений виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе значення; 2) який стосується окремої галузі науки, техніки, мистецтва і т.ін.; призначений для спеціалістів у цій галузі [6, с. 1364].

Чинне законодавство відносить категорію «спеціальна операція» переважно до військової сфери визнаючи відповідне поняття як сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом спеціальних дій підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, спрямованих на створення умов для досягнення стратегічних (оперативних) цілей, які проводяться за єдиним задумом самостійно або у взаємодії з військовими частинами, іншими підрозділами Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів України та інших складових сил оборони для виконання завдань [7]. За такого підходу основними видами спеціальних операцій сил оборони слід вважати протидиверсійні, диверсійно-розвідувальні операції та операції з організації руху опору на території противника [8].

Щодо кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці доцільно розглядати ті види спеціальних операцій які, з одного боку є відображенням виключної необхідності застосування саме військових засобів, а з іншого – відображенням відповідності засобів забезпечення «національних інтересів» рівню «небезпечних чинників» у вказаній вище сукупності. Вбачається що до них відносяться: надання військової допомоги; пошуково-рятувальні операції, у т.ч. на неконтрольованій території або території зайнятій противником; операції щодо гарантування безпеки та евакуації громадян України з району кризової ситуації (збройного конфлікту); операції з визволення полонених, захоплення (ліквідації) зразків зброї і техніки, документів, важливих персон.

Вказана цільова спрямованість спеціальних дій передбачає як досягнення конкретного результату, так і отримання відповідного «звіту» (засобами зворотного зв'язку) щодо наслідків кризового реагування саме військовими засобами за змістом якого буде визначена ефективність самого реагування. Таким чином плановірність спеціальної операції серед іншого включає й плановірність її всебічного забезпечення.

Слід констатувати, що, за усталеною у військовій та юридичній науці традицією, поняття «всебічне забезпечення» має охоплювати комплекс заходів, спрямованих на створення військам та правоохоронного органу, що входить до складу сил оборони сприятливих умов для виконання поставлених перед ними завдань кризового реагування, зокрема, успішного ведення ними бою, ефективного застосування підрозділів, збереження їх боєздатності та життєдіяльності, недопущення раптового нападу противника (злочинця), зниження ефективності його вогню (ударів) по підрозділах, створення сприятливих умов для організованого і своєчасного вступу в бій, застосування вогнепальної зброї при затриманні небезпечних злочинців тощо. Отже, як зазначав В.В. Мацюк [9, с. 209], «всебічне забезпечення» складається з оперативного (бойового), морально-психологічного, матеріально-технічного забезпечення, як основних видів, а всі інші види забезпечення входять до складу цих основних трьох.

Грунтуючись на такому підході вказаним автором безпосередньо визначені та розглянуті такі види всебічного забезпечення як: розвідка; захист від зброї масового ураження; тактичне маскування; інженерне забезпечення; забезпечення радіаційного, хімічного і біологічного захисту; радіоелектронна боротьба та охорона; інформаційно-пропагандистське забезпечення; психологічне забезпечення; військово-соціальна робота; культурно-виховна робота; інформаційно-психологічна протидія; тилове, технічне, ресурсне, матеріальне забезпечення; медичне та фінансове забезпечення; ветеринарне забезпечення [9, с. 209].

В аспекті функціонування окремого суб'єкта реагування на кризову ситуації військовими засобами всебічне забезпечення ґрунтується на усвідомленні військовим командиром того, що основою бойового успіху підпорядкованого підрозділу є його забезпечення зброєю, бойовою технікою, боєприпасами, забезпечення безвідмовності їх в роботі в ході експлуатації та швидкого їх відновлення (ремонт) при пошкодженнях і повернення їх в дію, а також своєчасної подачі в підрозділи матеріальних засобів, приготування, доставку та видачу гарячої їжі, питної води, підвезення боєприпасів, пального, продовольства, організації миття особового складу зі зміною натільної білизни, медичного забезпечення.

При цьому слід мати на увазі, що здійснюючи реагування на кризову ситуацію сили оборони керуються принципами всебічного забезпечення, що закріплені у Бойових статутах сухопутних військ, за якими потреба батальйону, роти, взводу, відділення, екіпажу, солдата в матеріальних засобах на бій визначається з урахуванням встановлених норм їх витрачання та нормативів їх збереження на кінець бою. Таким чином у підрозділі Збройних Сил України, іншого військового формування чи правоохоронного органу, що входить до складу сил оборони створюється в установлених розмірах запаси боєприпасів,

пального, харчів та інших матеріальних засобів, які зберігаються і перевозяться транспортом підрозділів забезпечення у бойових та спеціальних машинах, при озброєнні і особовому складі.

Подібний підхід застосовується також у діях територіальної оборони, під час заходів мобілізації, а також гуманітарного розмінування територій Донецької та Луганської областей. Так, на виконання рішення Президента України та розпорядження начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 16.07.2014 щодо створення системи самооборони та озброєння стрілецькою зброєю військовозобов'язаного населення держави у разі відкритої агресії з боку Російської Федерації проти України, у 2014 році було передбачено організацію загонів самооборони у кожній адміністративно-територіальній одиниці районного значення. У межах заходів з організації самооборони, повноваження щодо яких відповідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закону України «Про оборону України», п.45¹ ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» були покладені на місцеві державні адміністрації, а також на органи місцевого самоврядування, на базі військових комісаріатів утворювалися загони оборони, як окремі військові формування. Всебічне забезпечення загонів оборони, крім отримання зброї та боєприпасів, зокрема у Полтавській області, було передбачено здійснювати за рахунок місцевої ресурсної бази [10].

Як згадував В.А. Ситник ситуації в яких проводяться спеціальні операції можливо розглядати або як ситуації, пов'язані з загальним погіршенням оперативної обстановки, або як ситуації, що прямо визначають необхідність застосування сили [11, с. 403-404]. При цьому перший з позначених видів ми можемо розглядати, як такий, що у повній мірі відображає сутність кризової ситуації та вимагає кризового реагування, а другий – такий, що засвідчує відсутність кризи (у розумінні «кризової ситуації» як крайнього загострення протиріч [12]), але у разі масовості чи повторності, а також неможливості застосування сили для запобігання або припинення злочинної діяльності як передумову кризової ситуації. Відповідно, слід звернути увагу й на наступні висновки вказаного автора: «для вирішення ситуації першої групи найбільш доцільним буде проведення заходів оперативно-розшукового і слідчого характеру ... для вирішення ситуації другої групи характерне використання заходів режимного характеру» [11, с. 404].

Операції сил безпеки у вказаному аспекті є подібними до спеціальних операцій сил оборони і також потребують всебічного забезпечення. Як вказували В.Ф. Гречанинов та В.В. Бегун експертні дослідження, що проводилися на базі Штабу Цивільної оборони України ще у 1994 році вже показали, що ризики мирного і воєнного часу значною мірою схожі, а методи захисту населення при цьому багато в чому однакові [13, с. 120].

У відповідності до Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня [14] з метою підвищення ефективності дій та створення умов для успішного виконання поставлених завдань силами цивільного захисту, що беруть участь у заходах з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, організовується їх всебічне забезпечення. Такий же підхід знайшов своє відображення й у Плані реагування на радіаційні аварії [15], Плані взаємодії органів управління і сил, які залучаються до реагування на надзвичайні ситуації державного рівня на водних об'єктах [16] та інших оперативних планах сил цивільного захисту та сил безпеки.

Поєднуючи в аспекті, що розглядається поняття «сили безпеки» та «сили цивільного захисту» слід звернути увагу на їх зміст та коло органів (підрозділів), які охоплюються ними. Так, як вже зазначено вище, в інтересах забезпечення національної безпеки до сил безпеки можуть бути віднесені правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [12]. До сил цивільного захисту, у відповідності до положень Кодексу цивільного захисту України, включено аварійно-рятувальні формування, спеціалізовані служби та інші формування цивільного захисту, призначені для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій [3].

Основними видами забезпечення під час ліквідації наслідків надзвичайної ситуації є розвідка, інженерне, радіаційне, хімічне, біологічне, гідрометеорологічне, матеріально-технічне, транспортне, медичне, інформаційне забезпечення та охорона публічного (громадського) порядку, які здійснюються силами відповідних спеціалізованих служб цивільного захисту всіх рівнів та суб'єктів господарювання за рішенням керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації [14].

Досвід проведення широкомасштабної антитерористичної операції у 2014-2018 роках довів наявність суттєвих відмінностей як у питаннях планування операції, так і її всебічного забезпечення. Так, насамперед, на думку вказаних вище авторів, це стосується питань: підготовки населення і територій до життя і функціонування в умовах можливого воєнного конфлікту (бойових дій), підготовки захисних споруд, проведення занять з різними групами населення, підготовки бажаючих до евакуації з постраждалих регіонів (зони конфлікту), посилення охорони життєво важливих об'єктів, перевірки систем оповіщення населення, комплексу заходів щодо підвищення мобілізаційної готовності органів управління та сил ДСНС України [13, с. 122].

У даному випадку забезпечення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації наслідків кризової ситуації здійснюється відповідно до статутів та інших нормативних документів щодо дій у надзвичайних ситуаціях, які затверджуються відповідними центральними органами виконавчої влади [14], що ставить питання єдиного керівництва та взаємосумісності засобів окремих сил безпеки.

Ще однією важливою проблемою реагування на кризові ситуації засобами сил безпеки є забезпечення сталого управління ними. Для її вирішення суб'єкти, що уповноважені на кризове реагування мають об'єднати власні сили і засоби у Підсистему реагування на надзвичайні ситуації, режим функціонування якої встановлюється відповідно до статей 11-15 Кодексу цивільного захисту України, а подальші заходи з її всебічного забезпечення визначаються відповідно до Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11. В інтересах такого поєднання підсистемі реагування на надзвичайні ситуації мають надаватися у користування телекомунікаційні мережі загального користування і спеціального призначення, а також державні системи пунктів управління та урядового зв'язку [17].

Поряд з цим досвід антитерористичної операції також довів, що саме в операціях сил безпеки збільшується роль фінансового забезпечення. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Про особливості оплати праці працівників, які беруть участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції» було встановлено, що працівникам установ, закладів та організацій, що фінансуються з бюджету, які беруть участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах її проведення, заробітна плата за фактичний час перебування в таких районах підвищується на 50 відсотків (за наявності підтвердних документів), а керівникам інших суб'єктів господарювання рекомендовано передбачити в колективних договорах норму щодо виплати їх працівникам підвищеного розміру заробітної плати за участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах її проведення [18]. Із завершенням АТО та початком операції об'єднаних сил даний підхід не змінився [19].

Висновки

Враховуючи загальний вектор розбудови сектора безпеки і оборони країни у подальших наукових дослідженнях кризового реагування доцільним є розглядати всебічне забезпечення як комплекс заходів спеціального (цільового) спрямування, що залежить від повноважень суб'єкта кризового реагування, здійсненої ним оцінки небезпечних чинників кризової ситуації, віднесення відповідної операції до компетенції сил безпеки (сил оборони), задіяного спеціального правового режиму у межах території проведення операції. У переважній більшості випадків, окрім прямо визначених у законі, всебічне забезпечення кризового реагування не має бути пов'язане із суспільними відносинами державного матеріального резерву.

Список використаних джерел

1. *Концептуальні підходи до використання категорії «кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України» / О.Г. Комісаров, О.Л. Хитра // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3. С.108.*
2. *Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2004-n>*
3. *Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>*
4. *Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій: Наказ МВС України; від 06.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18>*
5. *Волянський П.Б. Принципи взаємодії сил цивільного захисту в міжнародних гуманітарних операціях з ліквідації медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій // Державне управління: удосконалення та розвиток № 3, 2013. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=588>*
6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728с.*
7. *Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#n205>*
8. *Бойовий статут сухопутних військ Збройних Сил України. Частина II. Батальйон, рота: Наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.2010 № 574. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B18wBtrA0OtYdDYtWmU5dG9BRIU/view>*
9. *Мацюк В. В. Нормативно-правові аспекти оптимізації всебічного забезпечення службово-бойової діяльності Служби безпеки України та Національної гвардії України у надзвичайних ситуаціях соціального*

характеру / В. В. Мацюк // Проблеми законності. 2015. Вип. 129. С. 208-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_27

10. Про створення та всебічне забезпечення загонів оборони на території області: Розпорядження Голови Полтавської обласної державної адміністрації від 18.07.2014 року № 261. URL: <https://www.google.com/search?q=10.%09Про%20створення%20та%20всебічне%20забезпечення%20загонів%20оборони%20на%20>

11. Ситник В. А. Визначення спеціальної операції в теорії правничих наук / В.А. Ситник // Форум права. 2014. № 2. С. 403–408. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_71.pdf

12. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

13. Гречанінов В. Ф. Аналіз функціонування цивільного захисту у сучасних умовах та деякі пропозиції щодо його удосконалення / В.Ф. Гречанінов, В.В. Безун // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил- 2015. Вип. 1. -С. 120-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2015_1_28

14. Про затвердження Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2018-n>

15. Про затвердження Плану реагування на радіаційні аварії: Наказ Держатомрегулювання України, МНС України від 17.05.2004 № 87/211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0720-04>

16. Про затвердження Плану взаємодії органів управління і сил, які залучаються до реагування на надзвичайні ситуації державного рівня на водних об'єктах: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2000 № 1612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1612-2000-n>

17. Про затвердження Положення про підсистему реагування на надзвичайні ситуації, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт єдиної державної системи цивільного захисту: Наказ МВС України від 04.05.2016 № 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0792-16>

18. Про особливості оплати праці працівників, які беруть участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 № 522. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/522-2015-n>

19. Про особливості оплати праці працівників, які беруть участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, а також працівників, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях: Постанова Кабінету Міністрів України від 5.09.2018 № 708. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP_1807_08.html